

Annona Nova

2012

A Kerényi Károly Szakkollégium évkönyve

Annona Nova

2012

A Kerényi Károly Szakkollégium évkönyve

Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar
Kerényi Károly Szakkollégium
Pécs, 2013

Szakmai lektorok:

Bagi Zsolt
Dóla Mónika
Halmi Tamás
Jankovits László
Milbacher Róbert
Orbán Jolán
Pap Balázs
Pete Krisztián
Szolláth Dávid
Takáts József

A kiadvány a TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0029 Tudományos képzés
műhelyeinek támogatása a Pécsi Tudományegyetemen nevére pályázat
keretében jelent meg.

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
UNIVERSITY OF PÉCS

SZÉCHENYI TERV

Felelős kiadó:
Bagi Zsolt

Szerkesztők:
Ágoston Zoltán, Görföl Balázs, Mohácsi Balázs, Németh Dániel,
Schelhammer Zsófi, Szolláth Dávid

Borítóterv:
Zsupos Norbert
A borító Gerhard Richter *Eule* című festménye részletének
felhasználásával készült.

Tördelés:
Kiss Tibor Noé

ISSN: 2061-4926
© A szerzők, 2013
© A szerkesztők, 2013
Minden jog fenntartva.

Tartalomjegyzék

Görföl Balázs: Előszó	7
Schelhammer Zsófi: „Szilágyi Mihály Hagymási kezét elcsapá bokában”. Egy XVI. századi história szerkezeti kérdéseiről	11
Etlinger Mihály: Bogáti Fazakas Miklós zsoltárparafrázisai és a gyülekezeti hagyomány	23
Jaksa Csaba: A tragikum és a <i>Rozgonyiné</i> . A ballada műfaji kérdései	35
Bozsoki Petra: Átrajzolt balladahősök. Arany-balladák újraolvasása Zichy Mihály illusztrációinak tükrében	45
Kiss Georgina: Objektivitás és versfotográfia. Szöveg és kép viszonya Szabó T. Anna első köteteiben	55
Mohácsi Balázs: Egy kötetnyi versszak. Krusovszky Dénes <i>Elromlani milyen</i> című kötetéről – egy szöveghely apropóján	67
Vilmos Eszter: „Nyálás, nyúlós azúr”. A lírafordítás modern hagyományai magyar Részeg hajó-fordítások tükrében	79
Branczeiz Anna: Hungarológiai széljegyzetek az <i>Erőltetett menet</i> egyik angol nyelvű fordításának margójára	93
Szakál Kata: „Pinokkió mi vagyunk!”. Carlo Collodi regényétől a XXI. századi képregényig	103
Venczeli József: Az implicit és explicit performatív mondatok jelentésazonosságáról	113
Bárdos Dániel: A reprezentációk memetikai megközelítésének védelmében	123
Kovács László: A sarthe-i reflexió (<i>Az ego transzcendenciája és A lét és a semmi</i> alapján)	137

Hungarológiai széljegyzetek az *Erőltetett menet* egyik angol nyelvű fordításának margójára

„Így lépdelget eléd most ez a versem [...]”
Radnóti Miklós: Mint a halál, 1940

Bevezetés

Ahogy más idegen nyelvek, úgy a magyar mint idegen nyelv oktatásában sem pusztán a nyelvtanítás kell, hogy legyen a cél. Sőt, elképzelhető akár egy „nyelvfüggetlen hungarológia”¹ is, vagyis – Szende Virág szerint – a magyar nyelv ismeretének hiányában is művelhető a hungarológia tudománya.² A hungarológia azonban mindenekelőtt mégis „a magyar nyelv és kultúra komplex kutatására és egységes közvetítésére irányuló megközelítések összessége”³.

Ennek az egységes közvetítésnek fő eszközei lehetnek az irodalmi művek (regényrészletek, versek), amelyeket több nyelvtudási szinten, több tevékenységi formában is be lehet vonni a nyelvoktatásba.⁴ Mint arra Szűcs Tibor is rámutat, a lírai alkotások többek között azért különösen hasznosak, mert a nyelvtanulót egyszerre vezetik be a magyar nyelv hangzásvilágába, zeneiségébe, és a versen keresztül a magyar kultúra egy szegmensével, az irodalom-

¹ SZENDE Virág: „Hungarológiaoktatás különböző nyelvi szinteken”, in: GREMSPERGER László – NÁDOR Orsolya (szerk.): *A magyar mint idegen nyelv és hungarológia oktatása az Európai Unió csatlakozás jegyében*, Balassi Bálint Intézet, Bp., 2003, 127-139., 129.

² SZENDE I. m., 128.

³ SZÜCS Tibor: „A hungarológia egysége a tanárképzésben”, in: GREMSPERGER László – NÁDOR Orsolya (szerk.): *A magyar mint idegen nyelv*, i. m., 101-119., 101.

⁴ Vö. pl. SZÜCS Tibor: „A hungarológia mint nyelvünk és kultúránk egységes közvetítése”, in: DOBOS – KIS – LENGYEL – SZÉKELY – TÓTH (szerk.): *„Mindent fordítottunk és mindenki fordít” – Értékek teremtése és közvetítése a nyelvészetben*, Szak, Bp., 2005, 297-304., 299. vagy KOROMPAY Klára: „A magyar nyelv, irodalom és kultúra oktatásának kapcsolata”, in: KERESZTES László – MATICSÁK Sándor (szerk.): *A magyar nyelv idegenben – Előadások az V. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson*, Debrecen / Jyväskylä, 2002, 127-134., 132.

mal is megismerkedhetnek. Azt is hozzáteszi azonban Szűcs, hogy hiányoznak az olyan kétnyelvű kiadások,⁵ amelyek segítségével fokról fokra haladva ismerkedhet meg a nyelvtanuló a versekkel,⁶ eleinte még inkább az adekvát fordításokra támaszkodva. Ezért a magyar mint idegen nyelv tanítása szempontjából is lényeges, hogy 2000-ben megjelent az Ozsváth Zsuzsanna–Frederick Turner-féle kétnyelvű Radnóti-kötet,⁷ amely a teljes életműből válogat.⁸

Érdeemes kitérni az adekvát fordítás kérdésére is. Szűcs adekvát alatt voltaképpen az olyan fordítást érti, amely mind nyelvileg, mind formailag, mind zeneileg, mind pedig tartalmilag a hívebb fordítás. Nem elég tehát, ha a fordító visszaadja a versformát, illetve a zeneiséget, de fontos az is, hogy – tartalmi szinten – a vers érzés- és gondolatvilágát is közvetítse – a lehetőségekhez mérten kiaknázva saját nyelvének adottságait.⁹ Vagy ahogy Szathmári István fogalmaz: „adekvát fordítás megvalósításához [...] sok másra is szükség van: a költő, író életművének, egyéniségének, stílusának a biztos ismeretére; a lefordítandó műnek mint egésznek megértésére, átértésére.¹⁰ Az adekvátság tehát nem egyenlő az ekvivalenciával: míg ez utóbbi a fordított szöveg és a forrásszöveg egyenértékűségét jelenti, az előbbi a célnyelvi szövegben és kultúrában való megfelelő funkcionálásra utal, akár bizonyos kompromisszumok árán.¹¹ Klaudy Kinga ezeket a kompromisszumos megoldásokat „átváltási műveleteknek” nevezi, tanulmányomban részben ilyen átváltási műveletekkel is foglalkozom.

⁵ Szűcs Tibor: „Weöres-versek német és olasz fordításban”, *Hungarológiai évkönyv 8.*, http://epa.oszk.hu/02200/02287/00008/pdf/Hungarologiai_Evkonyv_08_154-164.pdf, (letöltés ideje: 2012.11.10.), 160.

⁶ Kezdő szinten a vers eszköz lehet a grammatika és a lexika elsajátításához is, haladó szinten viszont maga a vers(szöveg) lehet a középpontban.

⁷ *Foamy Sky: The Major Poems of Miklós Radnóti* (ford.: OZSVÁTH Zsuzsanna – TURNER, Frederick), Corvina, Bp., 2000.

⁸ Radnótit egyébként többször, többen is fordították már angol nyelvre, számos jó fordítás született később, sőt a teljes életmű is megjelent angolul: *The Complete Poetry* (ford.: EMERY, George), Ardis, Ann Arbor MI, 1980.). Tanulmányomban pusztán azért választottam az Ozsváth–Turner-féle kiadást, mert kétnyelvű, másrészt pedig új kiadás és a Corvina-kiadványok könnyen hozzáférhetők.

⁹ Szűcs Tibor: *A magyar nyelv kettős nyelvi tükörben – német és olasz fordításokban*, Tinta, Bp., 2007, 86-88.

¹⁰ SZATHMÁRI István: „A műfordítás jelentőségéről”, in: ANDOR József – SZŰCS Tibor – TERTS István (szerk.): *Színes eszmék nem alszanak... Szépe György 70. születésnapjára II.*, Lingua Franca, Pécs, 2001, 1171-1177., 1772.

¹¹ KLAUDY Kinga: *A fordítás elmélete és gyakorlata*, Scholastica, Bp., 1997, 83.

A tanítás során az eredeti szövegeket pontról pontra össze lehet vetni fordításaikkal, akár grammatikai, akár lexikai, haladó szinten pedig már szemantikai-pragmatikai kérdések felől (is) közelítve.¹² Mivel ennek a párhuzamos (összevető) elemzésnek két meghatározó szempontrendszere a versek képszerűsége és zeneisége,¹³ tanulmányomban az *Erőltetett menet* című verssel foglalkozom, amely kapcsán mind az akusztikai kérdések, mind a kép(szerűség) igen lényegesek a vers(értelmezés) tekintetében.¹⁴

Radnóti Miklós: *Erőltetett menet*

Bolond, ki földre rogyván fölkél és újra lép-
ked,
s vándorló fájdalomként mozdít bokát és
térdet,
de mégis útnak indul, mint akit szárny
emel,
s hiába hívja árok, maradni úgyse mer,
s ha kérdezed, miért nem? még visszaszól
talán,
hogy várja őt az asszony s egy bölcsebb,
szép halál.
Pedig bolond a jámbor, mert ott az ottho-
nok
fölött régóta már csak a perzselt szél forog,
hanyattfeküdt a házfal, eltört a szilvafa,
és félelemtől bolyhos a honni éjszaka.
Ó, hogyha hinni tudnám: nemcsak szívem-
ben hordom mindazt,
mit érdemes még, s van visszatérni otthon;
ha volna még! s mint egykor a régi hús ve-
randán
a béke méhe zöngne, míg hűl a szilvalekvár,
s nyárvégi csönd napozna az álmos kerten-
ken,
a lomb között gyümölcsök ringnának mez-
telen,

*Forced March*¹⁵

Crazy. He stumbles, flops, gets up, and
trudges on again.
He moves his ankles and his knees like
one wandering pain,
then sallies forth, as if a wing lifted him
where he went,
and when the ditch invites him in, he dare
not give consent,
and if you were to ask why not? perhaps
his answer is
a woman waits, a death more wise, more
beautiful than this.
Poor fool, the true believer: for weeks,
above the rooves,
but for the scorching whirlwind, nothing
lives or moves:
the housewall's lying on its back, the
prunetree's smashed and bare
even at home, when dark comes on, the
night is furred with fear.
Ah, if I could believe it: that not only do I
bear
what's worth the keeping in my heart, but
home is really there;
if it might be! – as once it was, on a veran-
da old and cool,

¹² Az összevetés során többek között Glózer Rita, Szegedy-Maszák Mihály, illetve Ferencz Győző megállapításaira támaszkodom.

¹³ SZÜCS Tibor: *A magyar nyelv kettős nyelvi tükörben...*, i. m., 104.

¹⁴ Elemzésem során főként olyan pontokat érintek, amelyeket más értelmezők is kiemelnek a vers kapcsán.

¹⁵ *Foamy Sky...*, i. m., 208-209.

és Fanni várna szökén a rőt sövény előtt,
s árnyékot írna lassan a lassú délelőtt, –
de hisz lehet talán még! a hold ma oly ke-
rek!

Ne menj tovább, barátom, kiálts rám! s
fölkelek!

(1944)

where the sweet bee of peace would buzz,
prune marmalade would chill,
late summer's stillness sunbathe in gar-
dens half-asleep,
fruit sway among the branches, stark,
naked in the deep,
Fanni waiting at the fence blonde by its
rusty red,
and shadows would write slowly out all
the slow morning said –
but still it might yet happen! The moon's
so round today!
Friend, don't walk on. Give me a shout and
I'll be on my way.

(2000)

A vers kontextusa (nélkül)

Radnóti kései verseivel „a magyarországi holocaust arcává lett”¹⁶ – írja Vári György. Lényeges ugyanakkor megjegyezni, hogy még a *Bori notesz* verseiben sincsenek olyan képek vagy motívumok, amelyek egyértelműen utalnának a holokausztra.¹⁷ Radnótit holokausztköltőként – a kontextus, az életrajzi adatok ismeretében – retrospektív nézőpontból tárgyalja a szakirodalom, azonban ez költészetének csak egyik szegmense. Ezt az elgondolást támasztja alá többek között Baróti Dezső véleménye is, aki szerint Radnóti nem „a halál egyénekű költője: színes gazdag és eredeti világot ismerhetünk meg verseiből”.¹⁸

A *Bori notesz* alkotásai közül az *Erőltetett menet* című vers kapcsán is fontos kérdés, hogy hogyan lehetne a szövegből – ha úgy tetszik, egy „kontextusfüggetlen” hungarológiából – kiindulva fokozatosan eljutni az „erőltetett menet” történelmi-kulturális kontextusáig. Különleges tördelése, ezzel összefüggésben jambikus lüktetése, hangzás- és gondolatvilága is érdekes lehet a magyar mint idegen nyelvet és kultúrát tanulók számára. A fordítással va-

16 VÁRI György: „»Mert annyit érek én, amennyit ér a szó« – Kultusz, figuráció és kulturális emlékezet összefüggései Radnóti Miklós költészetében”, *Jelenkor*, 2002/3, 314-320. (<http://jelenkor.net/main.php?disp=disp&ID=428>) – utolsó letöltés: 2013. 02. 25.

17 Ugyanerről vö.: PÁLI Gabriella: *Az önkimondás alakzatai Radnóti Miklós költészetében*, kézirat, PTE, 2010, 17.

18 BARÓTI Dezső: „Radnóti Miklós pályája”, in: BARÓTI Dezső: *Írók, érzelmek, stílusok*, Magvető, Bp., 1971, 331-335., 331.

Ió összevetés pedig ez esetben tovább is árnyalhatja a vers értelmezési lehetőségeit, sőt, az eredeti szöveg tükrében a fordítás más értelmezési irányokat is megnyithat.

Az erőltetett menet ritmusa és hangja

A vers legszembetűnőbb sajátossága a szerkezete. A 13-14 szótagú jambikus lüktetésű alexandrinusok egyik jellemzője, hogy általában a hetedik szótagnál van középmetszetük. Ahogy arra több értelmező is felfigyelt már, erre a szöveg tördelése külön is rájátszik: ott, ahol a sorokat a ritmus is megfelezi, hosszabb szóköz következik, ami megakasztja az olvasást és felidézi a menetelés ütemét is.¹⁹

A fordítás többnyire megőrizte a szótagszámokat (általában 8 és 6 szótagú osztásban), a sorok ritmikája ugyanakkor az eredeti vershez képest ki is billen. Éppen azért veszi el „erőltetettmenet-jelleget” a fordított szöveg, mert az első félsorok ritmikailag felező nyolcasok, így az erős középmetszeti hangsúly már itt megvalósul, és a második félsorok nem hangsúlyosak. Az első sor egy-egy szótagos szavai, amelyek rövidségét külön kiemeli a középpontozás is, csak látszólag pótolják a hiányt, hiszen ezt a megoldást a fordító nem elég szembetűnően és következetesen viszi végig. Ilyen módon a menetjelleg ritmikai szempontból a fordításban elveszik, aminek az az oka, hogy maga a jambikus lüktetésű alexandrin változik meg.

Nem ez történik azonban a hangzásvilággal, pontosabban a hangszimbolikával. Ez a fordításban is ugyanúgy rájátszik a menet „erőltetett” voltára, mint az eredeti szövegben. A hangszimbolika nem más, mint „a hangoknak (és hangcsoportoknak) az a sajátossága, hogy – különösen ha nem nagy szövegrészben többször ismétlődnek – képzésmódjuktól függően és megfelelő szövegekörnyezetben képesek alkalmilag bizonyos hangulat felidézésére”²⁰. Ilyen módon az, hogy a verset az erőteljes zár- és réshangok – összefoglaló nevükön a zörejhangok – (*útnak indul, lépked, vándorló, visszaszól, kiált rám* stb.) uralják, a menetelés nehézkes monotonitását idézi fel, ezáltal határozottabban kihasználva az akusztikai hatást.

¹⁹ FERENCZ Győző: *Radnóti Miklós élete és költészete: Kritikai életrajz*, Osiris, Bp., 2009, 743.

²⁰ SZATHMÁRI István: „A hangszimbolikáról”, *Néprajz és Nyelvtudomány*, 1970, 68-83., 81.

Szószimbolika

Nemcsak a hangszimbolika, hanem a vers egyes szavai is érzelme kifejező erővel bírnak, így az eredeti szöveget a fordítással összevetve számos ponton felmerül a kérdés, hogy mit adott, illetve mit nem adott vissza a fordító a vers „érzelmi- és gondolatvilágából”. Bizonyos szempontból idetartozik a „volna” és angol megfelelőjének, a „would” segédigének a kérdése is. Az eredeti versben a „volna” egyszerre fejez ki feltételes módot és egy jövőre vonatkozó vágyat. Az angol „would” ezzel szemben a régmúltat idézi, többek között éppen az emlékezés „segédigéje”.²¹ Így amíg a magyar nyelvű vers lírai énje a remény, a jövőbe vetett hit miatt kel föl és lépked újra, addig a fordításban a múlt szép emlékei (amelyek talán még újra vissza is térhetnek) készítetik őt arra, hogy továbbmenjen. Bár Szegedy-Maszák Mihály megjegyzi, hogy egyetlen fordítás sem veszi át a régies szavakat, amelyek pedig éppen archaizáló jellegüknél fogva az idilli múltat teszik még távolibb emlékké és „a verselés szándékolt ódonosságát”²² emelik ki, a „would” (rég)múlt idejűségével ezt a hiányosságot jól kompenzálja.

Hasonlóan a régies szavakhoz, nincs egyszótagú megfelelője az angolban a „rőt” színnek sem, ami ritmikai szempontból lenne kívánatos, ehelyett a „red” (piros, vörös) szerepel a fordításban. A vers hangulatvilágát tekintve azonban az, hogy az eredeti szövegben nem a piros szín, hanem éppen a rőt jelenik meg – bár elenyésző különbségnek tűnik és inkább magyarázható ritmikai szempontból – mégis többletjelentéssel bírhat. A rőt a sötétvöröshöz vagy a vörösesbarnához áll közel, míg a piros ugyan szintén a vöröshöz közel álló szín, ugyanakkor „általában kedvesebb, kellemesebb dolgokkal kapcsolatos színbenyomásokra vonatkozik”.²³ A rőt így intenzívebb (szín), s egyben más (erőteljesebb) érzelmi kifejezőerővel is bír, mint a piros, ezenkívül pedig a vers nyárvégi-koraórszi hangulatát vagy a szilvalekvárt is felelevenítheti.

21 Vö.: „would” szócikk, in: SOANES, Catherine – STEVENSON, Angus (szerk.): *Concise Oxford Dictionary*, Oxford University Press, New York, 2004, 1664.

22 SZEGEDY-MASZÁK Mihály: „Radnóti Miklós és a holocaust irodalma”, *Nyitott Egyetem*, (<http://nyitottegyetem.phil-inst.hu/lit/holoc.htm>) – utolsó letöltés: 2012. 11. 15.

23 Lásd: „piros” szócikk, in: BENKŐ Loránd – KISS Lajos – PAPP László (szerk.): *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára III.*, Akadémiai, Bp., 1976, 208.

Nem-játék(ok)

A hangzásvilágon és a ritmikán túl a versnek egy másik kulcsfontosságú eleme, a rögtön a versfelütésben szereplő „bolond” szó szintén felvet néhány fordítástechnikai kérdést. Szegedy-Maszák Mihály szerint lehetetlen egyszerre visszaadni a „bolond”-ot mint jelzőt és mint főnevet. Hiszen „[a] magyarban a jelző létige nélkül is állhat állítmányként”, az angolban ezzel szemben „nincs mód az ilyen »kihagyásra«”.²⁴ Ez a fordítás ugyanakkor, úgy látszik, mégis megoldja a lehetetlent azzal, hogy az eredeti vers alárendelői szerkezetét felbontja. Ugyanis azáltal, hogy a „crazy” önmagában áll – akár csak a magyarban –, szintén lehet főnév vagy melléknév is.

Egy másik probléma azonban feloldhatatlan marad. Ez pedig az, hogy elvész az eredeti versben rejlő (lehetséges) megszólítás („[te b]olond, ki földre rogyván”). Ennek a kettőségnek az átmentésére ilyen formán nincs is lehetőség, hiszen az angol fordításnak vagy konkretizálni kell az alanyt („[c]razy. He stumbles [...]”), vagy alárendelői viszonyt kell használnia (crazy, who stumbles), vagy direkt megszólítást kell alkalmaznia (you are crazy, you stumble). Így amíg a magyar változat egyszerre többféle értelmezést tesz lehetővé, addig az angol fordítás – elsősorban a két nyelv grammatikai különbségei (többek között az angol névmásokkal szemben a magyar névmások „nemtelensége”) miatt –, nem tudja átmenteni a vers „bolond” szavában rejlő kétértelműséget.

Az alany nemének konkretizáltsága azonban egy másik értelmezésre is ráerősít, mégpedig arra, hogy – miként az Glózer Rita elemzéséből is kiderül –, a versekben megszólaló „beszélő”, a narrátor, vagyis a költői én csak látszólag egyetlen személy.²⁵ Az *ő* (a bolond), a *te* és az *én* mögött valójában pusztán egy személy, a költői én áll, „csak éppen a nézőpont, a szemlélés távolsága más (a versben előrehaladva fokozatosan csökken)”.²⁶ Azt az elgondolást pedig, hogy a három különböző személy lehet egy és ugyanaz, alátámaszthatja az is, hogy az *ő*, aki a vers elején elesik s bolond, hogy újra fölkél, a vers végén tulajdonképpen azonossá válik az *én*-nel azáltal, hogy a „fölkél” ige ismét visszatér. Ennek az értelmezésnek az alapján tehát a költő az egyes

²⁴ SZEGEDY-MASZÁK: *Radnóti Miklós és a holocaust irodalma*, i. m.

²⁵ GLÓZER Rita: „»Vers vagy te is« – A költői »én«: a vers hőse”, *Jelenkor*, 1992/11, 942-948., 942.

²⁶ GLÓZER: i. m., 944.

személyek fokozatos megformálásával egy olyan személyesítő folyamatot indít el a versben, amely során „az objektív, »személytelen« személytől (ő) eljut saját szubjektumának, pszichéjének legmélyéig, tehát a lehető legszemélyesebb szféráig”.²⁷ Ferencz Győző gondolatmenetére támaszkodva másképpen azt lehet mondani, hogy a váltás egyes szám harmadik személyről egyes szám első személyre azzal jár, hogy „az eltávolított élményt nyelvtanilag is belsővé teszi”²⁸ a költő.

Az angol fordítás ezt az értelmezést azáltal is erősíti, hogy a magyar változatban az „ő” tulajdonképpen általános alanyként funkcionál, vagyis bárki lehet, az angolban viszont csakis „he”, azaz „ő” mint férfi. Ráadásul éppen az alanyok grammatikai konkretizálása révén a fordításban az egymást követő és felváltó alakok megkülönböztetésére, a nézőpontváltások megfigyelésére nemcsak stilisztikai eszközök szolgálnak, hanem a kimondott személyes névmások is (*he stumbles, if you were to ask, if I could believe it*).

Bolond-e a jámbor és jámbor-e a bolond?

A fordítás és annak tükrében az eredeti vers (értelmezése) kapcsán felmerül még a bolond alakjának, valamint a hozzá kapcsolódó jelzőknek, utalásoknak és konnotációknak a kérdésköre. Különösen szembeötlő az, hogy a „jámbornak” voltaképpen nincs pontos angol megfelelője: az egyes fordítások más-más módon adják vissza ezt a kifejezést. Ebben a fordításban „true believer” szerepel, ami visszafordítva nagyjából annyit tesz: „igaz hitű”. Ugyanakkor érdemes és érdekes itt külön utalni például a Gömöri–Wilmer-féle fordításra is: „Poor fool! He’s out of his mind [...]” (*szegény bolond; esztét vesztette*).

A „mild” kifejezés ugyan megfeleltethető a „jámbornak”, ám ez is csak részben adja vissza az eredeti szó értelmét, hiszen a „mild” jelentése ilyen kontextusban udvarias, kedves ember.²⁹ Ugyanakkor, ha utánajárunk a „jámbor” jelentésének, kiderül, hogy a jámbor nemcsak jó ember, hanem egy másik értelemben olyasvalaki is, aki együgyű és bárgyú.³⁰ Az értelmezés tekintetében a „jámbor”

²⁷ Uo.

²⁸ FERENCZ: *Radnóti Miklós...*, i. m., 745.

²⁹ Vö.: „mild” szócikk, in: SOANES, Catherine – STEVENSON, Angus (szerk.): *Concise Oxford Dictionary*, i. m., 905.

³⁰ Lásd: „jámbor” szócikk, in: BENKŐ Loránd – KISS Lajos – PAPP László (szerk.): *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára II.*, Akadémiai, Bp., 1976, 258.

mindkét jelentése releváns. A „jámbor” egyfelől az a jóhiszemű ember, aki még hinne abban, hogy otthon minden rendben, másfelől viszont – a fordítás tükrében pejoratív értelemben – bárgyú az, aki még hisz abban, hogy otthon minden rendben, hiszen nem érdekes, „mert ott az otthonok / fölött régóta már csak a perzselt szél forog”. A „jámbor” kétértelműségének figyelembevételével és azazal, hogy a fordításban sokkal inkább egyértelmű párhuzamba kerül a bolond és a jámbor („poor fool, the true believer”), még hangsúlyosabbá válik a vers központi szervezőelve: az objektív és szubjektív nézőpontok váltakozása, illetve az ésszerűség és az érzelmek küzdelme, amiből látszólag az utóbbi kerül ki győztesen: a bolond – hiába bárgyú, hogyha hisz –, mégis fölkél és újra lépked.

Összegzés

Az előzőekben azt szemléltettem, hogyan árnyalja fokról fokra az eredeti vers értelmezését az, ha összevetjük fordításával. Egy szeminárium keretein belül pedig – attól függően, hogy milyen (nyelv)tudási szinten áll a (nyelv)tanuló – egymással párhuzamosan is olvashatjuk a verseket a hallgatókkal, nemcsak nyelvi, hanem – azzal összefüggésben – értelmezési kérdésekre is rámutatva.

Radnóti az egyik olyan költő, akit tragikus sorsa miatt legtöbbször „kizárólag a halál felől vagyunk képesek olvasni és megérteni”³¹. Ha azonban elvonatkoztatunk ettől a hungarológia-oktatásban, egy másik Radnótit is megismertethetünk a hallgatóinkkal. A cél tehát ez esetben „egy lehetséges értelmezési alternatíva felkínálása által a dialógushelyzet megteremtése, illetve a szövegimmanens, magára a műre koncentrááló olvasatok működésbe léptetése”³² volna.³³ A holokauszt kontextusát pedig egy későbbi fázisban lehetne beemelni az oktatásba.³⁴

31 BOLDOG Zoltán: „Kétségek a Radnóti-versek taníthatósága kapcsán”, in: FÜZFA Balázs (szerk.): *Levél a hitveshez*, Savaria Uni Press, Szombathely, 2010, 270-275., 271.

32 PÁLI Gabriella: *Az önkimondás alakzatai*, i. m., 91.

33 Ha a lehetőség adott, érdemes építeni arra is, hogy Radnóti recepciója angol nyelvterületen igen kiterjedt. Ferencz Győző például sok más mellett ezért is látja relevanciáját annak, hogy Radnóti költészetét az amerikai vallomások költészetével rokonítsa. Erről lásd bővebben: FERENCZ Győző: *Radnóti Miklós...*, i. m., 10.

34 Vö. PÁLI Gabriella: *Az önkimondás alakzatai*, i. m., 83.

A Radnóti-vers(ek) ilyen szempontú oktatásával megvalósulhat a hungarológia fő célkitűzése, vagyis nyelv és a kultúra egysége a kutatásban és a közvetítésben egyaránt. A versszöveget vizsgálva ugyanis már eleve adott a nyelvi közeg, sőt, a fordítás tükrében a két nyelv összehasonlításával számos nyelvi-nyelvtani jelenségekre is fel lehet hívni a tanulók figyelmét, aminek megoldása – adott szöveg keretein belül – már a tanár leleményességére van bízva. Véleményem szerint az *Erőltetett menet* kapcsán foglalkozhatunk többek között az igeidők, a szófajok vagy pusztán a szinonimák kérdésével is. Maga a vers pedig – a nyelven túl – bizonyos értelemben kétféle kultúrát is magában hordoz: mint irodalmi alkotás eleve része a kultúrának, másrészt a holokauszt mint történelem tekinthető kulturális kérdésnek is.